

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Марія Кудла

**УПРАВЛІННЯ ПОЧАТКОВИМИ ШКОЛАМИ УКРАЇНИ В
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ:
ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ПРАКТИКА**

Монографія

Умань – 2018

УДК 373.3.014(477)''185/194''(091)(02)

К78

Рекомендовано до друку Вченою радою
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(*протокол № 13 від 26.06.2018 р.*)

Рецензенти:

Г. Л. Бондаренко, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка;

О. Л. Кірдан, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

І. Г. Осадчий, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, ректор Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Академія неперервної освіти»;

Кудла М. В.

К78 Управління початковими школами України в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття: теорія, історія, практика: монографія / М. Кудла; МОН України, Уманський державний педагогічний ун-т імені Павла Тичини.– Умань : Візаві, 2018. – 222 с.

У монографії на основі широкої джерельної бази висвітлено результати дослідження організаційно-педагогічних засад управління початковою школою в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.; розроблено та обгрунтовано періодизацію розвитку системи управління початковою школою; розкрито нормативно-правові та організаційно-процесуальні засади управління початковою школою; окреслено педагогічні основи управління початковою школою в Україні в досліджуваний період.

Розрахована на науковців, викладачів, магістрантів, керівників закладами освіти, усіх, хто цікавиться історичним минулим щодо проблем теорії та практики управління початковими школами, використання якого сприятиме збагаченню організаційних та педагогічних засад управління сучасними початковими школами України різних форм власності.

УДК 373.3.014(477)''185/194''(091)(02)

© Кудла М. В., 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. УПРАВЛІННЯ ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ІСТОРИКО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	8
1.1. Історіографічний огляд проблеми та джерельна база дослідження.....	8
1.2. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження....	24
1.3. Періодизація розвитку системи управління початковою школою в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	38
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ В УКРАЇНІ.....	56
2.1. Організаційні передумови становлення системи управління початковою школою в Україні	56
2.2. Нормативно-правові та організаційно- процесуальні засади управління початковою школою в 1864–1873 рр.	72
2.3. Трансформування нормативно-правового та організаційно-процесуального забезпечення управління початковою школою у 1874–1917 рр... ..	90
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	113
3.1. Внесок педагогічної громадськості в розвиток управління початковою школою в досліджуваний період	113
3.2. Підходи і принципи управління початковою школою в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	135
ПІСЛЯМОВА.....	149
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	153
ДОДАТКИ	193

ПЕРЕДМОВА

Інтенсифікація глобалізаційних та інтеграційних процесів, спрямованих на реформування освітньої сфери відповідно до стандартів Європейського Союзу, передбачає підвищення якості та конкурентоздатності вітчизняної освіти. У цьому аспекті, відповідно до децентралізаційних перетворень у політико-економічній та освітній галузях, актуальною є структурно-управлінська перебудова мережі закладів загальної середньої освіти і, зокрема, їх початкової ланки.

Нова управлінська парадигма, закладена в законі України «Про освіту» (2017), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), концепції «Нова українська школа» (2016), підтверджує необхідність розробки нових підходів до управління початковою школою. Проте трансформування системи управління має враховувати вітчизняні культурно-освітні набутки та поєднуватися з позитивним історико-педагогічним досвідом управління початковою школою другої половини ХІХ – початку ХХ ст. як найбільш значущим періодом становлення і розвитку початкової освіти.

Історіографічний пошук засвідчив, що організаційно-педагогічні засади управління початковою школою в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. як окрема історико-педагогічна наукова проблема комплексно й системно не досліджувалися. Окремі її аспекти в означений період розглядалися в працях тогочасних дослідників, які детально розглядали соціально-економічні та політичні умови, що існували на українських землях і впливали на освітній процес та практику управління. Проте вони не ставили за мету проаналізувати систему управління початковою ланкою освіти, окреслити організаційні та педагогічні засади управління початковими школами, ієрархічні залежності у структурі управління, теоретичні засади, які сприяли покращенню цього процесу, а торкалися зазначених питань лише дотично або зверталися до їхнього розгляду в зв'язку з вивченням інших освітніх процесів, що відбувалися в той час в Україні.

Проблема управління початковою школою в історико-педагогічному аспекті знайшла відображення в дослідженнях сучасних українських учених, зокрема, у таких аспектах, як: основні підходи до управління навчальними закладами у вітчизняній педагогічній думці; філософські концепції щодо трансформування управлінських систем; концептуальні положення методології

історико-педагогічної науки; регіональні аспекти управління початковою школою; реформування шкільної освіти; державно-громадське управління школою та ін.

Важливим напрямком у цьому аспекті є розкриття організаційно-педагогічних засад управління початковою школою в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. в історичному контексті освітніх перетворень для з'ясування та сучасного використання конструктивного досвіду минулого.

Монографія складається з трьох розділів. У першому розділі представлено історіографічний огляд проблеми та джерельну базу дослідження; схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження; розроблено періодизацію розвитку системи управління початковою школою в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.

Проведений аналіз базових понять («початкова школа», «управління», «управління освітою», «державне управління освітою», «система управління», «організаційно-педагогічні засади управління початковою школою») та узагальнення підходів дослідників до їх трактування дозволили уточнити зміст поняття «управління початковою школою», під яким розуміємо процес державного, регіонального, місцевого та інституційного впливу на заклади початкової освіти з метою їх розвитку й підвищення ефективності освітньої, навчально-методичної, кадрової та матеріально-технічної діяльності.

Визначено критерії періодизації (основні нормативно-законодавчі документи, що регулювали управління початковою школою досліджуваного періоду; особливості становлення та розвитку початкової ланки освіти під впливом державної освітньої політики, суспільно-історичних, соціально-політичних та економічних детермінант, поглядів педагогічної громадськості, науковців, управлінців на проблему управління початковою школою означеного періоду; організаційно-педагогічне забезпечення управління початковою школою, що змінювалося кількісно та якісно), що дозволило виокремити та науково обґрунтувати два періоди розвитку системи управління початковою школою в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.

Перший період – організаційний (1864–1873 рр.) – має точкою відліку 1864 р., коли було уведено в дію «Положення про початкові

народні училища» та «Положення про губернські і повітові земські установи», якими визначено систему підпорядкування в управлінні початковою школою, уніфіковано та об'єднано різні типи початкових шкіл у категорію «народне училище», визначено мету їх діяльності, започатковано діяльність земських шкіл. Особливостями розвитку системи управління початковою школою в Україні цього періоду визначено: надання ініціативи в управлінні земствам та організаційно-управлінський супровід розвитку земських шкіл; посилення державного нагляду за діяльністю початкових шкіл шляхом уведення інспекції народних училищ, надання широких повноважень інспекторам та обмеження функцій училищних рад; становлення міських училищ; долучення представників громад до колегіальних органів управління початковою ланкою освіти (губернські і повітові училищні ради); гласність в управлінні, посилення колегіальності в ухваленні управлінських рішень; проведення педагогічних з'їздів учителів народних шкіл та ін.

Другий період – реформаційний (1874–1917 рр.) – позначено зміною системи управління початковою школою шляхом посилення її залежності від місцевих органів Міністерства народної освіти – дирекцій народних училищ. Визначено такі особливості розвитку системи управління початковою школою в Україні у цей період: політизація управлінської вертикалі шляхом усунення земств і міських громад від реальної участі в управлінні навчально-виховною частиною початкових училищ та обмеження діяльності колегіальних органів управління початковою школою – училищних рад адміністративними й господарськими питаннями; централізація управління та посилення адміністративно-управлінського впливу інспекторів народних училищ; забезпечення початкової школи від впливу прогресивних громадських кіл та земських діячів; відновлення старих форм чиновницько-бюрократичного управління і керівництва початковими школами.

У другому розділі розкрито організаційні передумови становлення системи управління початковою школою в Україні; схарактеризовано нормативно-правові та організаційно-процесуальні засади управління початковою школою в 1864–1873 рр.; досліджено трансформування нормативно-правового та організаційно-процесуального забезпечення управління початковою школою в 1874–1917 рр.

У третьому розділі схарактеризовано внесок педагогічної громадськості в розвиток управління початковою школою в досліджуваний період; з'ясовано підходи і принципи управління початковою школою в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Матеріали монографії можуть стати основою для розробки і впровадження в освітній процес закладів вищої освіти змістових модулів навчальних дисциплін: «Історія педагогіки», «Менеджмент в освіті», «Управління навчальною та виховною діяльністю», «Правові аспекти управління навчальним закладом», «Керівник навчального закладу», «Історія управління освітою в Україні та світі»; у процесі організації діяльності семінару резерву керівних кадрів, методичного об'єднання вчителів початкової школи, на заняттях школи молодого керівника; у процесі управління сучасними закладами загальної середньої освіти загалом, і початковою школою зокрема; а також у підготовці та підвищенні кваліфікації працівників органів управління освітою, керівників навчально-виховних закладів та ін.